

Fragilitatea conceptului de personalitate și nuanțarea psihopatologiei sale

2015, Alba Iulia

Conceptul de personalitate nu a făcut parte până recent din caracteristicile tradiționale ale psihismului omenesc, comentate de civilizația Europei în ultimii 2500 ani, începând cu Aristotel. Acestea s-au referit la intelect (și rațiune, gândire), sensibilitate, imaginar, evaluare, percepție, conștiință, subiectivitate, eu, voință, comportament, afectivitate; iar din secolul XIX, s-a introdus și o dimensiune a inconștientului.

Persoana (“prosopon” în grecește) a fost în vremea antichității un concept juridico-social, referindu-se la re-prezentarea unui individ sau a unei entități umane într-o instanță. În acest sens a apărut și conceptul de personaj teatral, reprezentat prin mască. Conceptul a fost preluat de dogmatica creștină care a conceput cele trei ipostaze ale Dumnezeului triontic, ca trei persoane ce interacționează continuu, iubindu-se în eternitate, în interșanjabilitate (perihoreză). Termenul de personaj s-a menținut apoi în literatura și dramaturgia europeană. La sfârșitul sec.XVIII-lea, Kant în **Critica rațiunii practice**, consideră că raportarea etică dintre oameni are un nivel “angelic”, astfel încă omul se împărtășește din persoanele dumnezeirii. Conceptul de persoană, care nu încetase să fie utilizat în justiție, se va aplica în continuare progresiv și la individual uman, care devine o “persoană civică și morală”, devenind o instanță supraordonată caracteristicilor sale psihologice specifice, centrate de eul conștient. La cumpăna între sec.XIX și XX s-au manifestat mai multe doctrine “personaliste”, care susțineau legătura între omul individual și Dumnezeu prin această instanță comună, a persoanei.

În sec.XX, psihologia a încercat în repetate rânduri să invoce conceptul de persoană, dar cu referire principală la caracterologie. Tipologia temperamentală

caracterială s-a constituie și ea în antichitate prin contribuția medicinei dar și a doctrinelor astrologico-zodiacale, îmbogățit în cursul modernității europene prin contribuția romancierilor, moraliștilor și biografilor.

Pentru psihopatologie, un moment de referință îl constituie **Psihopatologia generală** a lui Jaspers, în care dezvoltă o amplă psihologie adiacentă. În aceasta, nucleul psihismului uman îl reprezintă conștiința de sine a eului (“self”), concept care va fi asimilat cu cognitivismul fenomenologic de la sfârșitul sec.XX cu cel de sine (“Ichbewust sein”), concept care va fi asimilat de cognitivismul fenomenologic de la sfârșitul sec.XX cu cel de sine (self). Pentru Jaspers, personalitatea era un concept amplu, strâns corelat biografiei și realizărilor creative diverse de cursul vieții, care se formează și se definește treptat, caracterologia fiind doar o mică componentă a acesteia. Despre personalitatea unui om nu putem vorbi, practic, decât la sfârșitul vieții sale, când existența sa caracterizată prin libertate, iubire și credința transcendentă, s-a încheiat. La Jaspers, predomină deci o perspectivă amplă dar vagă a personalității, în care libertatea, transcendența și creativitatea joacă un rol important.

Conceptul de personalitate a fost introdus în psihopatologie de elevul lui Jaspers, Schneider. Acesta era în bune relații cu filosofii vremii, mai ales cu personalistul Scheller (interesat și acesta de psihopatologie). În acest context Schneider scrie lucrarea **Tulburările personalității** (1927) în care, acceptând dimensiunea transcendenței ca specifică omului, acceptă o evaluare fenomenologică a acestor cazuistici, caracterizată prin “suferință” (a altora și a însăși subiectului) și o tipologie caracterologică, empirică, după nucleul cazului tipic ideal. Termenul nu s-a impus decât treptat, anglo-saxonii continuând să vorbească despre “sociopatie” și “psihopatie” iar francezii despre “degenerații superiori”.

Încercările de constituire a unei psihologii a personalității au dus la rezultate echivoce. Psihanaliza a refuzat constant acest concept deși a dezvoltat treptat o psihologie a eului și chiar a caracterului. Iar comportamentalismul și configuraționismul nu l-au avut în vedere. S-a impus totuși o anumită tendință care, încearcă să pună la baza abordării persoanei ceea ce e constant în comportamentul unui individ de-a lungul timpului. Dar, la acest nivel se agregă în primul rând tradiționalul “eu” constant (self-ul) conjugat cu particularitățile tipologico caracteriale. Despre persoană s-a vorbit însă tot mai mult în sociologie și în universul vieții civice, astfel încât s-a ajuns ca în Declarația Universală a drepturilor omului, cuvintele persoană și personalitate să fie amplu utilizate.

Psihopatologia a forțat într-un fel reunirea acestor perspective, motivul fiind că o serie de indivizi umani, având o structură caracterial tipologică particular, prezentau anomalii de comportament social și etic, perturbatoare social. În plus, modelele caracterologic comportamentale excentrice aveau, multe din ele, caracteristici similar cu manifestările constante a unor persoane cu tulburări psihice.

S-a ajuns astfel treptat la conceptul de tulburare de personalitate, care are însă în spate o definiție precară pentru conceptul său de bază. Acest concept psihologic de personalitate avea de fapt trei componente principale, rezultate din variatele încercări psihoantropologice de a-l surprinde.

1. Eul conștient de sine (self-ul), ca și trăire constantă a identității cu sine (delimitată de alții și Lume), coerentă și consistent, identică cu sine de-a lungul tipului, care resimte că propriile trăiri și acte emerg de sine și îi aparțin.
2. Particularități temperamental caracteriale, care se exprimă prin modul relative constant

manifestare în diverse împrejurări și de-a lungul timpului; acestea se agregă în clase tipologice.

3. Comportamentul interpersonal social și normativ valoric (etico-juridic) care exprimă

existența efectivă a omului într-o socio cultură, de-a lungul unei lungi perioade a vieții sale. În aceasta se include funcționarea în roluri sociale, în structurile instituționalizate ale societății, creativitate și raportare la transcendență.

O viziune sintetică ar pleca de la ipoteza că cele trei componente sunt firesc articulate într-un tot. Totuși, abordarea teoretică și practică a diverselor școli de psihologie și psihopatologie au pus accente predominant pe unul sau două din aceste aspecte.

Una din caracteristicile de bază a conceptului tradițional de personalitate, a fost persistența identitară în timp, faptul de a fi în mare măsură similar cu sine de-a lungul timpului biografic, în spatele relaționărilor evenimentelor și metamorfozelor. În perspectivă biografică metamorfozele sunt firești, prin maturizare și inserția în ciclurile vieții. Ambele aspecte, identitatea și metamorfoza, înțelese ca dimensiuni firești se cer avute în vedere atunci când e comentată tulburarea de personalitate.

Pe lângă structura sa concentrică centrată de sine și alături de problema menținerii identității în contextul metamorfozelor biografice, personalitatea se mai definește și prin relaționarea și încadrarea ei în rețele sociale și practici instituționalizate. Raportările interpersonale nu se reduc la conjuncturi situaționale; ele presupun legături de durată, intime, apropiate sau oficiale. Aceste legături constituie pentru persoană rețeaua sa socială de ordinul întâi (și cea de suport social), extinderea și modul ei de funcționare fiind un important aspect al evaluării unei personalități. Deci, în afara stilului raportării interpersonal – care este

principalul evaluator al tipologiei caracteriale și al semiologiei tulburărilor de personalitate – la fel de importantă e amploarea și dinamica rețelelor sale sociale.

Legăturile interpersonale ale rețelelor sociale se conjugă apoi cu participarea persoanei la practicile sociale instituționalizate, fie ele profesionale, civice, familial, de cult etc. Acest mediu al acțiunilor în cadrul practicilor, este terenul în care personalitatea se formează și se exprimă de-a lungul ciclurilor vieții. Tulburarea de personalitate se evidențiază predominant în acest plan.

Schița făcută mai sus conceptului de personalitate poate fi reluată acum în perspectiva parametrilor ce caracterizează lumea contemporană în perspectivă suprapersonală. Acest nivel include stilul de viață, susținut de tehnologie, doctrine și ideologia care domină într-o cultură dată, recte în cea actuală.

Încă în perioada anilor 70, psihologii americani au ridicat problema unei relative inconsistențe a conceptului de persoană, înțeles din perspectiva identității manifestărilor subiectului caracterului. O serie de cercetări realizate de echipa lui Mittchel au arătat importante variații și inconsistențe în ceea ce privește manifestările persoanei normale în medii, relaționări și situații diferite, în care îndeplinește variate roluri. Deși s-au propus diverse modele pentru explicarea fenomenului, a rămas opinia unei importante variabilități a persoanei în funcție de conjuncturi. S-a argumentat chiar că identitatea și constanța considerate tradițional ca și caracteristici ale persoanei, ar fi depins de monotonia și rigiditatea mediului de existență tradițională. Un mediu care nu se mai schimbă, face ca și persoana să se manifeste identic.

Această problemă nu poate fi ușor de neglijat, deoarece este o evidență faptul că ultima perioadă – practic, tranziția ce s-a petrecut de-a lungul sec.XX – a condus spre un alt stil de viață, mult mai mobil și centrat pe perspectivele situaționale. Faptul de a-ți face un proiect pentru parcursul întregii vieți, idee rezonabilă la începutul sec.XX, nu mai poate fi susținut la începutul sec.XXI. Viața

persoanei se fragmentează în proiecte pe durate nu prea lungi; proiecte ce se înlocuiesc apoi cu altele. Iar toată această mișcare presupune o permanentă tensiune prospectivă, mobilitate, bună disponibilitate pentru relaționare socială la nivel superficial, capacități de reorientare din mers etc.

În perspectiva tulburărilor de personalitate, schimbarea de paradigmă a stilului de viață, poate defavoriza persoana cu anumite trăsături constituționale, favorizându-le pe altele. În principiu, anankastul rigid ar fi defavorizat în beneficiul instabilului. Această interpretare nu e însă decât una de primă instanță deoarece intervin și alți factori ai noului stil de viață.

În ultimele decenii s-a amplificat exponențial operarea în lumi virtuale și socializare pe internet. Faptul ar putea să fie favorabil celor cu sensibilitate pentru anxietate socială, deoarece de multe ori se poate evita contactul interpersonal direct în cadrul evaluărilor. De asemenea persoanele schizoid autiste ar putea câștiga în această direcție un domeniu de preocupări care să-i satisfacă și pe ei și pe cei care-i cunosc. În altă perspectivă, stilul histrionic de comportament ar urma să se reducă, dată fiind reducerea împrejurărilor de relaționare față în față, situaționale. Personalitatea borderline se va simți însă frustrată de condiția prin care nu mai poate dispune ușor de o persoană de intimitate cu care să relaționeze.

Un alt aspect al vieții moderne cu posibil impact asupra modalităților marginale de a fi ale personalității, ar putea fi migrațiile în diverse medii. Ele necesită, desigur, o adaptabilitate crescută la nou. Pe de altă parte favorizează o relaționare superficială, cu redusă intimitate. Într-un mediu nou în care este un necunoscut, trece un timp până se pune problema unor relații intime. Timp în care poate pleca altundeva.

Narcisicul ar putea fi și el favorizat de unele aspecte ale stilului de viață contemporan, el putându-și posta pe internet autovalorizarea. Iar schizotipalul

poate găsi în lumea virtual suficiente variante care să îi explice și justifice trăirile sale particulare.

Cele menționate mai sus reprezintă desigur o provocare pentru cei interesați de problematica personalității normale și patologice. Oricum, cercetările sistematice în acest domeniu se întrevăd laborioase. Mai ales, dacă se are în vedere un model suficient de larg de înțelegere a personalității. Simplitatea pseudomedicală prin care au fost abordate tulburările de personalitate în DSM-III-IV (și parțial 5) ridică, în condițiile lumii actuale, o problemă importantă. Ceea ce ar fi de competența și rangul unui diagnostic prin vechile sisteme, ar fi doar formele grave ale tulburărilor de personalitate. Formele ușoare și medii, dacă nu-și găsesc spontan compensarea, ar putea fi îndrumate spre contexte psihosociale care sa le absoarbă, conform principiului “nido”- terapiei a lui Peter Tyrer.

Lumea în care am ajuns să trăim – și cea care se întrevăde în viitorul apropiat – este însă provocatoare. Ea stimulează o înțelegere amplă și multifățetată a persoanei, care să integreze ceea ce tradiția a depus în acest concept.

Numai astfel. Prin respectul înțelegerii unei structuri nuanțate a personalității ancorată mereu în prezent dar și dimensionată constant prin spiritualitate, studierea în continuare a tulburării de personalitate poate avea sens.